

KES-KOPYALA-YAPIŞTIR; YENİ KELİME TÜRET

Mustafa ŞENEL*

Özet

Türkçenin şekil yapısını kelime ve ekler oluşturur. Dil, söz varlığını genel olarak kök+ek, gövde+ek, kelime + kelime birleşmeleriyle genişletir. Türkiye Türkçesinde son dönemlerde türetilen kelimelerde yeni yöntemler görmekteyiz. Bu yöntem, yeni oluşturulan kelimelerin ilk hecelerinin alınıp, iki heceli yeni kelimeler türetilmesiyle oluşmaktadır. Kanka (kan kardeşi), Akbil (akıllı bilet), Kapkaç (kaptı kaçtı)... Türkiye Türkçesinde “kes-kopyala-yapıştır” yöntemiyle türetilen kelimeler üzerinde durulacak çalışmada, bu yöntemle türetilen kelimelerin özellikleri ve Türkiye Türkçesi içerisindeki yeri tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, kelime, yeni kelime türetme, kes-kopyala yapıştır.

Copy–Cut–Paste; Derive New Words

Abstract

Words and affixes make up the structure of Turkish. The language enlarges the vocabulary generally by applications of root+affix, body +affix, word+word rules. In the Turkish language spoken in Turkey, we come accross with new approaches to word derivation. This new approach occurs with the proliferation of the first syllable of the old words to make up a new word. As for examples we may give Kanka (kan kardeşi), Akbil (akıllı bilet), Kapkaç (kaptı kaçtı), etc. This study covers the questioning of new made up words using the “Copy – Cut – Paste” methodology and analysis of the characteriscs of the derived words, its structure and placement within the language.

Key words: Turkish Language spoken in Turkey, word, word derivation, copy – cut – paste.

Kelimeler, bir veya birden çok heceli ses gruplarından oluşan ve tek başlarına zihindeki belirli kavramlara karşılık gelen somut veya soyut söz kalıpları; soyut ve somut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimleridir. Dilin kelimeleri ya anlamlı ya da görevli dil birimlerinden oluşur. Bir kelimenin en küçük dil ögesini oluşturan seslerin yalnız başına anlamı yoktur. Seslerin tek bir nefes baskısı altında söylenişyle oluşturulan heceler de tek başına anlamı yoktur. Bunlar kelimelerin oluşmasında yapı taşı görevi yüklenmiş olan unsurlardır. Dildeki anlamlı veya görevli en küçük

Bu makale ICANAS-38 (10-15 Eylül 2007- Ankara)'e sunulan bildiriden düzenlenmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Öğretim Üyesi KARS, msenel@kafkas.edu.tr

birlikler ise kelimelerdir. Kelimelerin belirli kurallar ve ölçüler içinde birleşmesinden yine anlamlı ya da görevli kelime grupları ve cümleler ortaya çıkar. Cümlelerin birleşmesinden de söz ve dil oluşur.¹

Türk dili, eski ve zengin bir dildir. Onun zengin bir dil olduğu, daha, XI. Yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı *Divanü Lugati't-Türk* adlı sözlükte gösterilmiştir. Bu sözlükte Türkçe kelimelerin ve verilen örneklerin bolluğu, Türk dilinin genişliğini ve zenginliğini belirtmekte; Türkçe'nin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermektedir. XIII. yüzyılda, Fahrüddin Mübarekşah, *Şecere-i Ensab'a* yazdığı ön sözde, Arapça'dan sonra, Türkçe'den daha iyi ve daha gösterişli bir dil bulunmadığı düşüncesini ileri sürmüştür. XV. yüzyılda, Ali Şir Nevai, *Muhakemet-ül Lügatayn* adlı eserinde, Türkçe'nin Farsça'dan daha zengin bir dil olduğunu, karşı konulmaz örneklerle göstermiştir.²

Yeryüzünde insanoğlu konuşmaya, sözle anlaşmaya başladığından beri sürekli olarak yeni sözcüklere gereksinim duymuştur. Uygarlık gelişip kültür alışverişleri arttıkça yeni ve yabancı kavramlara karşılık bulmak gerekmiş, yeni dinler, yeni kültürler de yeni terimler, kavramlar getirmiştir. Bugün şöyle diyebiliriz: Her dil sürekli olarak yeni sözcükler türetmek zorundadır. Bu yola gitmezse, başka dillerden alacaktır. Bilimde, teknikte ve öteki alanlardaki gelişmeler her gün yeni kavramları doğurduğu için, her dilde bunlarla ilgili yeni terimler belirmektedir.

Dilcilikte türetme dediğimiz şey, en yalın biçimiyle “dil bir ögesinden çeşitli ekler ya da büküm biçimleriyle yeni sözcükler üreterek değişik kavramların anlatımını sağlamak” olarak tanımlanabilir. Dildeki sözcükler böylece yenilerini doğurur ya da başkalarıyla bir araya gelerek birleşik sözcük olup çıkar.³

Bir dilin kelime hazinesi nasıl millî sayılıyorsa o dilde kelime yapımı da millî üretim sayılır. Zamanın getirdiği yeni fikirler ve buluşlar, dinler, dilde yeni kavramları karşılamayı zorunlu kılmıştır. Doğal olarak her millî dil bu işi kendi yapısından kelimeler türeterek başarmak eğilimindedir. Buna ‘*kelime yaratmak*’ (néologisme) denir. Ancak, küçük ölçüde de olsa uluslararası kelime alışverişi bir yana, verici kültürün üstünlüğü ve ulusal bilinç eksikliğiyle bir dilde yabancı kelime istilası, hele hele modası baş gösterirse ana dilden kelime yapım unsurları körelir. O zaman dil, özellikle yazı dili sınırsız ödünçleme devresine girer ve bir *karma dil* (langue mixte) olmaya doğru gider. Yabancı kelimelerin dili istilasını önlemek, onu ana dilimizden doğru ve güzel yeni kelimelerle zenginleştirmek hareketine *temizcilik* (purisme) denir. Bu arada yazı dilinde bırakılmış millî kelimelere yer vermek, *eskiyi almak* (archaïsme) da gerekli olabilir. Ancak bu kavramı dilde aşırı ve çarpık kullanımlara ad olan *tasfiyecilik* ve *uydurmacılık* ile karıştırmamalıdır. Eski Türkçeden beri zengin ve işlek kelime türetme imkânlarına sahip olduğu görülen dilimiz, daha sonra yazı

¹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara-2003, s. 6.

² Haydar Ediksun, *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, Eylül-2003, s. 27-28.

³ Doğan Aksan, *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s. 24

ve medeniyet dili olarak Arapça ve Farsçanın etkisi altında kaldığından, gereği gibi yaratıcı olamamış, işlekliliğini ve türetme yeteneğini kaybetmiştir. Ancak millileşme hareketiyle birlikte dilin temel yapı zenginlikleri canlandırılmış ve onu yaratıcı kılmak hamlesi de başlatılmıştır.⁴

1908'den sonra Yeni Türkçeciler adını alan aydınlarımız, dilden yabancı sözcüklerin ve kuralların birçoğunu atmaya çalışarak yazı dilini konuşma diline yaklaştırmayı sağlamışlardır. Gazete dili, yazın örnekleri gittikçe yalınlaşmıştır. Cumhuriyet devrinde dilimizin her yönden özleştirilmesi gereği düşünülmüş ve Atatürk'ün yaratıcı ışığıyla Dil Devrimi başlamıştır. Dildeki yenilik hâlâ sürüp giderken, şu kaynaklardan yararlanılmaktadır:

Yabancı sözcüklerin dilde fazlalaşması yüzünden yazı dilinden atılan; yalnız halk dilinde yaşayan Türkçe sözcüklerin derlenip Derleme Sözlüğü adıyla yayımlandığı derleme çalışmaları. **Derleme**

Unutulup kalmış pek çok değerli sözcüğün bulunduğu düşünülerek eski kitapların birçoğu gözden geçirilir, taranır ve Tarama Sözlüğü adıyla yayımlanır. **Tarama**

Yaşayan, kullanılan sözcük tabanlarına Türkçe ekler eklenerek var olan örneklerle uygun yeni sözcükler türetilmiştir. **Türeme(türetme)**

Bir varlığı, bir kavramı anlatmak için iki ya da daha çok sözcüğün kaynaşmasından yararlanılmıştır. Dilimizde de bu yöntemden faydalanılmıştır. **Bileştirme**

Sıralanan bu kaynaklardan şimdiye değin elde edilen sonuçlar şunlardır:

- a) Türkçede kökler ve ekler sanıldığından çoktur.
- b) Dilimiz, türetme ve birleştirme bakımlarından da pek işlektir.

Türk dilinin zenginleşme yeteneğini destekleyen özelliklerden biri de kural şaşmazlığıdır. Türk dilinin yapısını inceleyen batılı bilginler, dilimizdeki kural şaşmazlığını övmekle bitiremezler.

Oktay Sinanoğlu, Büyük Alman Doğu bilimcisi Max Müller (1823-1900)'in bu konudaki düşüncesini aktardıktan sonra kendisi de şunları söylemiştir.

'Türkçeyi söyleyip yazmak için en ufak bir istek beslenmemiş olsa dahi, bir Türkçe grameri okumak bile gerçek bir zevktir. Kiplerdeki hünerli tarz, bütün çekimlerde hâkim olan kıyasılık, yapımlarda baştan başa görülen saydamlık, dilde pırıldayan insan zekâsının harikalı kudretini duyanları hayrete düşürmekten geri kalmaz.

Bu böyle bir gramerdir ki, bir billur içinde bal peteklerinin oluşunu nasıl seyredebilirsek, onda da düşüncenin iç oluşlarını öyle seyredebiliriz.'

... dilimiz, matematik kadar açık seçik, her dala kolayca yetişebilen üstün türetme yeteneği ile yabancı dilleri bile kendine hayran bırakan bir dildir. Uluslararası haysiyetimiz, onurumuz da kendi dilimize verdiğimiz öneme bağlıdır...⁵

⁴ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara-1990, s. 154

⁵ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001, s. 48-49

Türkçede kelime türetme kök ve gövdelere gelişigüzel yapım ekleri getirmek suretiyle olmaz. Dil kendi kaidelerine, temayüllerine, gelişmesine uymayan yeni kelimeleri asla kabul etmez. Böyle kelimeler dilde çok nadir olarak genelleşir ve uygunsuzluklarını yani yabancılıklarını hemen hemen daima muhafaza ederek çok defa bir terim gibi muamele görürler. Bu tür kelimelerde normal yollarla yapılmış kelimelerin canlılığı değil, uydurulmuş kelimelerin basitliği bulunur. Bu açıdan bakıldığında kelime yapma ile kelime uydurmanın tamamıyla başka şeyler olduğunu unutmamak gerekir. Dil kelime yapmayı kabul ederken, kelime uydurmayı reddeder. Kelime uydurmak dilin tarihî gelişmesine bakmadan her hangi bir devir ve her hangi bir alandan gelişigüzel kök ve gövdeler alarak, onlara dilin eğilim ve kuralları ile uyuşmayan gelişigüzel ekler getirmektir. Kelime yapmak ise dilin normal gövde yapma yollarına uyarak gerek kök ve gövdeleri, gerek onlara getirilecek yapım eklerini dilin gelişme, eğilim ve kurallarına ters düşmeyecek şekilde seçmek ve kelimeyi ona göre türetme demektir. Dilde belirli kelime türetme yolları vardır. Türetilen kelimelerin uydurma olmaması için bu kurallardan dışarı çıkmamak, dilin kelime yapma kurallarından farklı hareket etmemek lazımdır. Türkçede kelime türetmeler; şu üç nokta etrafında toplanır: kök-gövde, yapım eki, yapım şekli.⁶

Kelime türetmede kök ve gövdede aranılacak en önemli özellik bunların canlı olmasıdır. Kelime türetmek mevcut kök ve gövdelerden yeni gövde yapmak demek olduğuna göre gövdenin birinci malzemesi mevcut kök ve gövdelerdir. Yeni gövde mevcut bu kök ve gövdeler üzerine kurulur. Yeni kelime gövdesinin manası her şeyden önce bağlı bulunduğu kök veya gövdeye dayanır.

Kelime yapmada mevcut kök ve gövdelere yapım ekleri getirildiğine göre gövde oluşturulurken dikkat edilecek diğer önemli unsur, yapım ekleridir. Gelişigüzel kök ve gövdelerden nasıl yeni gövdeler yapılmazsa, gelişigüzel yapım ekleri ile de öylece kelime gövdeleri yapılamaz. Dilde genel yapım ekleri vardır. Köklerden gövdeler ve gövdelerden yeni gövdeler ancak bu işlek eklerle yapılır.

Kelime yapmada kök ve yapım eklerinden başka üçüncü olarak dikkat edilecek nokta yapım şeklidir. Kelime yapımında kök ve ek malzemesi karşısında nasıl titiz davranmak lazımsa yapım şekli üzerinde de öylece dikkatli olmak lazımdır. Kök ve ek malzemesi birleştirilirken dilin ses kuralları, birleşmenin şartları, eklerin çok şekilliliği daima göz önünde bulundurulmalı; ayrıca kelime ahengi bakımından dilin gösterdiği temayüllere hassasiyetle bağlı kalınarak onun hoşlanmadığı ses ve şekillerin ortaya çıkmasına çalışılmalıdır.⁷

Kelime yapımı dilde mevcut köklere dayanır ve başlıca iki türlü olur: **1. üretim,**
2. birleşim.

⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 148-152

⁷ Muharrem Ergin, *age.*, s. 148-152

Üretim:

Üretim vasıtaları bir yandan kelime tabanları, bir yandan da belli bir anlatımı olarak onlara eklenen üretim eklerinden ibarettir. Buna göre üretim yoluyla kelime yapmak demek, bir taban ile bir üretim ekini belli şartlar içinde bir kavramı karşılamak üzere bitiştirmek demektir.⁸

Türkçede kelime kök ve gövdeleri doğal olarak ad ve fiil kök ve gövdelerine ayrılır. Ad kök ve gövdelerine getirilen ekler ile fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler birbirinden farklıdır. Ayrıca bu ekler türettikleri kelimelerin ad ya da fiil oluşlarına göre birbirlerinden ayrılırlar. Bu nedenle Türkçe'nin bütününe olduğu gibi Türkiye Türkçesinin de türetme için kullanılan dört ek türü vardır. Bunlar⁹:

1. Addan ad türeten ekler,
2. Fiilden ad türeten ekler,
3. Addan fiil türeten ekler,
4. Fiilden fiil türeten eklerdir.

Birleşim:

Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri de birleştirmedir. Birleştirme yoluyla yapılan kelimeye *birleşik kelime* denir. Birleşik kelime, yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir. Birleşik kelimedeki kullanılan söz kalıpları çeşitli kelime gruplarıdır. Bir kelime grubu yapısındaki her birleşik kelime, birleşigi oluşturan sözlerin kendi anlamları dışında yeni ve bağımsız birer sözlük anlamı kazanmıştır.¹⁰

Üretimde birleşenlerden yalnız biri, taban müstakil anlam taşır, ek o anlamda değişiklik yapan bir unsurdur. Birleşimde ise iki kelime önceden, ayrı anlamlar taşırlar. Bunların tek kelime gibi ayrılmaz bir tek kavramı karşılayacak şekilde kaynaşması *birleşik kelimeyi* meydana getirir.

Yan yana getirilen her sözcük, birleşik sözcük oluşturmaz. Birleşik sözcük oluşturmak için belli koşulların yerine getirilmesi gerekir. Birleşik sözcükler şu yollarla oluşturulur. Bir sözcüğün birleşik sözcük sayılabilmesi için bu özelliklerden en az birini taşıması gerekir.

A) ANLAM KAYMASI YOLU İLE KURULAN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Birleşigi oluşturan sözcüklerin sözcük anlamlarını yitirmeleriyle kurulan sözcüklerdir. Bu tür sözcüklerde:

1) Birleşigi oluşturan sözcüklerin birincisi anlamını yitirir:

sigaraböreği dereotu ateşböceği devedikeni

⁸ Tahsin Banguoğlu, age., s. 154

⁹ Tahsin Banguoğlu, age., s. 294

¹⁰ Zeynep Korkmaz, age., s. 137

2) Birleşği oluşturan sözcüklerden ikincisi anlamını yitirir:

yerelması rüzgargülü basımevi atlıkarınca

3) Birleşği oluşturan sözcüklerin ikisi de anlamını yitirir:

hanımeli aslanağzı devetabanı demirbaş

B) SES KAYMASI YOLU İLE KURULAN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Bu yolla kurulan sözcüklerde, birleşği oluşturan birinci sözcüğün son sesi ya da ikinci sözcüğün ön sesleri kaybolur, kaynaşır.

cuma ertesi → cumartesi

pazar ertesi → pazartesi

kahve altı → kahvaltı

pek iyi → peki

C) SÖZCÜK TÜRLERİ KAYMASI YOLU İLE KURULAN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Bu tür birleşik sözcükler oluşurken sözcüklerin türü değişmektedir. Bunların bir bölümü bilinen geçmiş zamanlı eylemlerle kurulur:

kaptıkaçtı, külbastı, mirasyedi, olupbitti, dedikodu, şıpsevdi, serdengeçti.¹¹

D) BİR VEYA İKİ ÖGESİ EMİR KİPİYLE KURULAN KALIPLAŞMIŞ BİRLEŞİK KELİMELER¹²

Bir veya iki ögesi emir kipiyle kurulan kalıplaşmış birleşik kelimeler bitişik yazılır: *alaşağı, albeni, ateşkes, çalçene, çalyaka, dönbara, gelberi, incitmebeni, rastgele, sallabaş, sallasırt, sıkboğaz, unutmabeni; çekyat, geçgeç, kaçgöç, kapkaç, örtbas, seçal, veryansın, yapboz, yazboz tahtası.*

Aşağıda alfabetik sırayı gözeterek verdiğimiz bu örnekleri Türk Dil Kurumu, iki ögesi de emir kipiyle kurulan kalıplaşmış birleşik kelimeler olarak adlandırmaktadır. Ancak bir birleşik kelimeyi diğer kelimelerden ayıran özellik, anlam değişikliğidir. Bu kelimelerde ise anlam değişikliği gerçekleşmediğinden daha farklı bir yöntemle kelime yapıldığı kanısındayız. İki ögesi emir kipiyle kurulan kalıplaşmış birleşik kelimelerin çoğu aslında iki ayrı kelimenin birleşmesinden oluşmuştur.

TDK sözlüğünde¹³ yer alan ve daha önceden bu şekilde türetilmiş kelimelerin bazıları:

¹¹ Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Yayınları, Ankara 2004, s. 104-107

¹² www.tdk.gov.tr (Birleşik Kelimelerin Yazılışı) (12.08.2007)

¹³ *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005

<p>Belgit (belirleyip gitmek, belgeleyip gitmek) (s.238) <i>mantık</i> Bir önermeyi tanıtlamak için gösterilen ve daha önce doğru diye kabul edilen başka önerme, hüccet, burhan.</p>	<p>Kazıkazan (Kazıyıp kazanmak) (s.1123) Kart kazındığında aynı tutardan üçünü bir arada bulma esasına dayalı bir tür talih oyunu.</p>
<p>Bilsat (bilip satmak, bilgi satma) (s.273) Bilgileşim.</p>	<p>Örtbas (örtüp basmak) (s.1549) Bir durumun duyulmamasını, yayılmamasını sağlayan önlemler alma.</p>
<p>Çekyat (çekip yatmak) (s.410) Gerektiğinde açılıp yatak durumuna getirilebilen koltuk, kanepa</p>	<p>Seçal (seçip almak) (s.1718) Kafeterya, lokanta, mağaza vb. yerlerde yemeği alma, parayı kasaya ödeme gibi bazı hizmetlerin alıcı tarafından yerine getirilmesi.</p>
<p>Geçgeç (geç geçlemek, geçe geç, geçip geçmek) (s.736) Seyredilecek uygun bir program aramak amacıyla televizyon kanallarını tarama.</p>	<p>Sürgit (sürüp gitmek) (s.1831) Sonsuz olarak, sonsuzluğa kadar, ilelebet.</p>
<p>Gelgeç (gelip geçmek) (s.742) Geçici</p>	<p>Verkaç (verip kaçmak) (s.2088) Futbol ve basketbolda topu takım arkadaşına aktaran bir oyuncunun karşı takım kalesine veya uygun bir yöne koşarak aynı kişiden topu geri alması.</p>
<p>Gelgit (Gelip gitmek) (s.742) Boşuna gidip gelme</p>	<p>Vurtut (vurup tutmak) (s.2098) Uzun uzun çekişerek, sıkı pazarlık ederek</p>
<p>Kaçgöç (kaçıp göçmek) (s.1023) Dinî bir anlayışla Müslüman kadınların erkeklerle görünmemeleri, bir arada oturup konuşmaktan kaçınmaları</p>	<p>Yapboz (yapıp bozmak) (s.2127) Kesilmiş resim parçacıklarını birbirine uygun duruma getirerek asıl biçimi yeniden oluşturmaya dayanan bir tür çocuk oyunu.</p>
<p>Kapkaç (kaptı kaçan, kaptı kaçtı, kapıp kaçmak) (s.1070) Kapıp kaçmak yoluyla yapılan bir çeşit hırsızlık.</p>	

Farklı kelimelerin ilk hecelerinin alınıp, kişi adı ve iş yeri adı oluşturulması, eskiden beri bir hayli yaygındır.

Baba adı: Nuri +Anne adı: Selma : Nur+Sel: Nursel

Kars Bilgisayar: Kar+Bil: Kar-Bil A.Ş.

Son zamanlarda bu tür kelime türetme sadece kişi ve iş yeri adlarında değil günlük hayatta kullandığımız kelimelerin türetilme şekli olarak karşımıza çıkıp, dilimize yerleşmiştir.

Bu tür kelimeler aslında emir kipiyle değil iki ayrı kelimenin ilk hecelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. TDK tarafından yabancı kelimelere karşılık olarak türetilen kelimeler bile sonradan bu yöntemle kısaltılarak, hayatımızdaki ve kelime dünyamızdaki yerlerini almıştır.

Bu şekilde türetilen yeni kelimeler Fiil+Fiil, İsim+İsim, İsim+ Fiil şeklinde türetmelerle karşımıza çıkıyor. Fiil+Fiil şeklinde oluşturulan yeni kelimeler, kelimelerin ilk heceleri alınarak türetildiği için emir kipinde olmaktadır. Bununla beraber yapım ekleriyle yeni kelimeler türetilirken gövde şeklinde kullanılmaktadır.

Kaptı kaçtı< kap- +kaç- <kapkaç < kapkaç+cı +lık

İsim+İsim şeklinde türetilen yeni kelimelerin de ilk heceleri alınırken iki kelime de isim kökü olmaktadır.

Kan kardeşi< kan+ka< kanka¹⁴< kanki

Akıllı bilet< ak + bil< akbil

İsim + Fiil şeklinde türetilen yeni kelimelerin de ilk heceleri alınırken, sadece ikinci kelime emir kipinde olmaktadır.

Belgegeçer< bel + geç-< belgeç+le-

Tutulu satış< tut + sat-< tutsat (mortgage sistemi)¹⁵

Avrupa dilciliğine bakıldığında, “*Kes-Kopyala-Yapıştır*” mantığıyla türetilmiş pek çok kelime bulunmaktadır. Bu tür türetmelere “*Blend*¹⁶” veya “*Portmanteau*¹⁷”

¹⁴ www.tdk.gov.tr (12.08.2007)

¹⁵ www.tdk.gov.tr (12.08.2007)

¹⁶ daha fazla bilgi için bk. <http://www.anu.edu.au/andc/res/forschools/classtopics/blends.php>(12.08.2007).

In Lewis Carroll’s *Through the Looking Glass* Humpty Dumpty explains what the word slithy means: “Well, ‘slithy’ means ‘lithic and slimy’. ‘Lithic’ is the same word as ‘active’. You see, it’s like a portmanteau - there are two meanings packed into one word”. The word ‘portmanteau’ (‘a case or bag for carrying clothing etc., especially when travelling, especially one made of stiff leather and hinged at the back so as to open into two equal parts’) is now a bit old-fashioned, but it is more colourful than the standard term blend which is used by linguists to describe this kind of word. Lewis Carroll created chortle (a combination of ‘chuckle’ and ‘snort’) and galumph (a combination of ‘gallop’ and ‘triumph’). Until the end of the nineteenth century this was not a very common way of forming new words. The English poet Edmund Spenser used wrizzled (a combination of ‘wrinkled’ and ‘frizzled’), and Shakespeare used glaze (a combination of ‘glare’ and ‘gaze’), but it is difficult to find many early examples. Even in the first half of this century ‘blends’ or ‘portmanteau’ words were not common. We can think of the obvious ones:

kelimeler, bu şekilde yeni kelime türetme işine de “*Kontaminasyon*”¹⁸ (kontaminatsiya)¹⁹denilmektedir.

Kontaminatsiya (lat.contaminatio, karıştırılmış, birleştirilmiş)

- 1) Bir veya birkaç olayı tasvir ederken, karıştırılması, birleştirilmesi
- 2) Farklı metinlerin bir metinde birleştirilmesi şeklinde adlandırılıyor.

Bu şekilde yani karıştırılmış, Blend veya Portmanteau kelimelere örnek olarak ise şu kelimeler verilmiştir²⁰.

smog *smoke* + *fog*. This first appears in 1905, and it is used to describe the fog of London.

Blend is the term used in linguistics to describe the formation of a word from parts (often but not necessarily morphemes) of two other words.

Most blends are formed by one of the following methods:

1. Part of the sounds of both
2. components are mixed in a “creative” way, mostly preserving their order, such as *slithy*, a blend of *lithe* and *slimy*. This method was preferred by Lewis Carroll but is not much in use otherwise.
3. The beginning of one word is prepended to the end of the other, e.g., *breakfast* + *lunch* = *brunch*. Sometimes the letter/sound at the boundary is common to both components, e.g., *smoke* + *fog* = *smog*. This is the most common method of blending.
4. Both components contain a common sequence of letters or sounds. The blend is composed of the beginning of the first component, the common part and the end of the second component. This is a less frequent kind of blend. For example, the word *Californication*, popularized by the Red Hot Chili Peppers, sounds as if it were *California* + *fornication*.

Some languages, like Japanese, encourage the shortening and merging of borrowed foreign words (as in gairaigo), because they are long or difficult to pronounce in the target language. For example, *karaoke*, a combination of the Japanese word *kara* (meaning *empty*) and the clipped form *oke* of the English loanword “orchestra” (*J. ōkesutora* オークストラ), is a Japanese blend that has entered the English language. (From the article gairaigo.)

¹⁷ daha fazla bilgi için bk. [http://www.thefreedictionary.com/portmanteau+word\(12.08.2007\)](http://www.thefreedictionary.com/portmanteau+word(12.08.2007))

portmanteau word - a new word formed by joining two others and combining their meanings; “smog” is a blend of “smoke” and “fog”; “motel” is a portmanteau word made by combining “motor” and “hotel”; “brunch” is a well-known portmanteau” A word formed by merging the sounds and meanings of two different words, as *chortle*, from *chuckle* and *snort*.

¹⁸ daha fazla bilgi için bk. <http://ru.wikipedia.org/> (12.08.2007)

контаминация (Языкознание)В языкознании возникновение нового выражения или формы путём объединения элементов двух выражений или форм, чем-нибудь сходных. Например, неправильное выражение “играть значение” возникло как контаминация двух выражений “играть роль” и “иметь значение”. Помимо соединений в одно двух ходовых выражений или пословиц (“Не плюй в колодец, вылетит не поймашь”) контаминацией называют также соединение имён и слов (точнее корней), например, “Ф. Толстовский” (Толстой и Достоевский), “трагикомический” (из трагический и комический) или “В Академии поэзии в озерзамке беломраморном” (Игорь Северянин).

Литература

Помимо приведённых выше примеров намеренного использования контаминации (ещё один пример названия детской сказки К. И. Чуковского и её главного персонажа “Доктор Айболит”) контаминацией называют также комбинацию эпизодов разных произведений и введение в рассказ событий из другого литературного произведения.

-daha fazla bilgi için bk. <http://www.gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedia-dictionary/054/54199.htm> (12.08.2007)

Контаминация.Этим термином обозначают европейские (гл. образом немецкие) лингвисты языковой процесс, заключающийся в образовании одной смешанной (“гибридной”) формы из двух синонимических, но самостоятельных форм. Можно различать К. морфологическую, отражающуюся на внешней форме слова, и К. синтаксическую, проявляющуюся в образовании смешанных синтаксических оборотов.

Примером первой может служить русское так назыв. “неопределённое наклонение”,

¹⁹ V. Butromeeva, (ve diğerleri), **Yabancı Kelimler Sözlüğü**, Moskova 2000, s. 125

²⁰ [http://www.anu.edu.au/andc/res/forschools/classtopics/blends.php\(12.08.2007\)](http://www.anu.edu.au/andc/res/forschools/classtopics/blends.php(12.08.2007))

motel *motor*+ *hotel*. This first appears in 1925 in the United States.

brunch *breakfast* + *lunch*. This first appears 1896.

breathalyser *breath* + *analyser*. First recorded in 1960 in the United States.

In recent years, however, blends have been increasing rapidly.

Türkçedeki “**Kes-Kopyala-Yapıştır**” mantığıyla türetilmiş kelimelerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu artışın normal yollarla türetilen yani kök/gövde+ ek şeklindeki yeni kelimelerin sayısını nasıl etkileyeceğini bekleyip göreceğiz.

Türkçemiz yapı bakımından, kelimelerin türetilmesi yönünden son derece sağlamdır. Dünyanın hiçbir dili kelimelerin yapısı, eklerin işleyişi yönünden Türkçe kadar mükemmel değildir. O hâlde söz varlığımızı genişletmek ve zenginleştirmek için başvurduğumuz bu yönteme bir ad vermek gerekmektedir.

Bu şekilde kelime türetmeyi, türetme yöntemlerimiz içinde yeni bir kavramla karşılamamız gerekecektir. Bizim buna önerimiz, kelimeleri türetme mantığından yola çıkarak:

(**Kısaltma** + **birleştirme**) kısbir

(**Kesip** + **birleştirme**) kesbir

(**Kes** + **kopyala** + **yapıştır**) keskopyap

(**Böl** + **yapıştır**) böl yap

(**Parçala** + **yapıştır**) par yap

(**Bölme** + **birleştirme**) böl bir

(**Parçalama** + **birleştirme**) par bir

(**Kopyala** + **yapıştır**) kopyap

Görüldüğü gibi yeni kelimelerin oluşturulmasında heceleri kısaltma ve birleştirme yoluna sıklıkla başvurulmaktadır. “Hece Kesbirleme Yoluyla Kelime Türetimi” ifadesiyle daha net adlandırılabilir bu yöntemle dilimizi bilinçli olarak işleme ilkesini elden bırakmamalıyız.

Kaynakça

Aksan, Doğan (2005), *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

Butromeeva, V. (2004), *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Yayınları, Ankara.

Ediskun, Haydar (2003), *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, Eylül.

Ergin, Muharrem (2005), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.

Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara.

Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

<http://www.tdk.gov.tr> (12.08.2007).

<http://www.anu.edu.au/andc/res/forschools/classtopics/blends.php>(12.08.2007).

<http://www.gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/054/54199.htm> (12.08.2007).

<http://ru.wikipedia.org/> (12.08.2007).

<http://www.thefreedictionary.com/portmanteau+word>(12.08.2007).